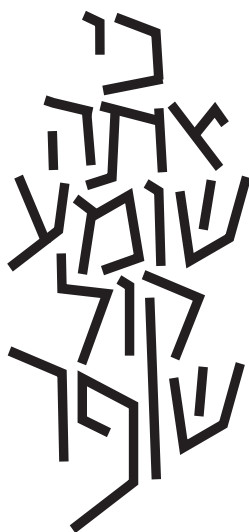

מתזזז קורן המבואר לראש השנה

מבואר ערוך ומוגה בידי
הרב דוד פוקס

•

הוצאת קורן ירושלים

תוכן

מבוא למהדורה הראשונה ז

מבוא למהדורה החדשה ט

ערב ראש השנה

התרת נדרים 3

פרוזבול 9

עירובין 12

הדלקת נרות 14

מנחה לערב ראש השנה 16

ליל ראש השנה

אחות קטנה 35

שיר השירים 40

קבלת שבת 46

ערבית לראש השנה 50

קידוש לליל ראש השנה 73

סימנים 75

ברכת המזון 76

שחרית

השכמת הבוקר 85

עטיפת טלית 88

הכנה לתפילה 89

ברכות השחר 92

תפילות השחר 109

פסוקי דומרה 120

המלך 131

ברכו 134

קריאת שמע 142

עמידה 147

סדר ליום א'

- 157 חזרת הש"ץ לשחרית
- 190 אבינו מלכנו
- 367 סדר קריאת התורה
- 381 סדר תקיעת שופר
- 223 עמידה למוסף
- 242 חזרת הש"ץ למוסף
- 314 קידושא רבה
- 315 ברכה מעין שלוש

סדר ליום ב'

- 319 חזרת הש"ץ לשחרית
- 360 אבינו מלכנו
- 367 סדר קריאת התורה
- 381 סדר תקיעת שופר
- 388 עמידה למוסף
- 406 חזרת הש"ץ למוסף

445 מנחה

- 456 עמידה
- 471 תשליך

477 ערבית למוצאי ראש השנה

- 497 סדר הבדלה

נספחים

- 501 סדר ברית מילה
- 505 פיוטים שאומרים בקצת קהילות
- 571 שיר הייחוד
- 591 ביאור לברכות המיוחדות ליום
- 645 משנה – מסכת ראש השנה
- 669 על ביאורי הפיוטים והתפילות
- 699 מדריך להלכות ראש השנה
- 751 לוח ראשי תיבות

מבוא למהדורה הראשונה

במהדורה זאת של המחזור לימים הנוראים השתדלנו לחדש כמה דברים שהמתפלל צריך להם מאוד:

נוסח תפילות הקבע הוא כנוסח התפילות בסידור התפילה "דע לפני מי אתה עומד" שבהוצאתנו. נוסח זה סודר מתוך יחס מיוחד לתפילה ולתכניה בעזרתו ובהדרכתו של ר' מאיר מדן הי"ו. ידיעותיו המרובות בענייני תפילה ולשונוניה עשו את הנוסח למושלם, עד כמה שהיד מגעת.

הפיוטים ופירושם במחזור זה סודרו מחדש בהתאם למחזור המדעי שיצא לאור בהוצאתנו עבור מכון ליאו בק בניו יורק בעריכת ד' גולדשמידט ז"ל. נוסח זה נקבע, כידוע, לאחר בדיקה בעשרות כתבי יד ודפוסים עתיקים. ד' גולדשמידט ז"ל פירש פירוש ממצה את כל פיוטי הימים הנוראים במהדורתו הנ"ל ואנו הבאנו פירוש זה לפיוטים שבמהדורתנו.

ניקוד הפיוטים עבר הגהה נוספת בידי ש' בהט. אברהם פרנקל בדק את הפירוש כדי להתאימו למהדורה זאת. בעריכת המחזור לפי הנהוג היום בקהילות ישראל השתתף יונה פרנקל. תודתנו נתונה להם על עבודתם הרבה.

המחזור סודר באות קוֹרן, הידועה במקוריותה, אשר בה נדפס התנ"ך והסידור במהדורת קוֹרן.

עניין מיוחד הראוי להדגשה הוא דרך הדפסתם של הפיוטים: יש פיוטים, אשר יש בהם שני חלקים בכל בית. פיוטים כאלה מתאימים להיאמר על ידי החזן והציבור בחילופין – החזן פותח בטור הראשון והקהל עונה בטור השני, כגון: החזן פותח "אתה הוא אלהינו" והקהל עונה את סוף המשפט "בשמים ובארץ", וכן צריך להיות בכל שאר בתי הפיוט.

בגלל ענייני ניגון וסיבות אחרות נשתבשה צורת אמירה זאת ונהגו היום, כמעט בכל בתי הכנסת, שהקהל אומר את סופו של הבית עם תחילתו של הבית הבא (כגון "בשמים ובארץ גיבור ונערץ"), דבר שמנגוד להגיגון, כי כך מצרפים את הטעון הפרדה ומפרידים את הטעון צירוף (וכן קרה, לדאבוננו, גם בפיוטים אחרים כגון, "לאל עורך דין" או "האוחז ביד מדת משפט"). כדי לתקן

פגמים אלה ערכנו את הפיוטים כשסדר הדפסתם יבהיר כיצד על הציבור והחזן לאומרם.

פיוטים רבים אינם נאמרים היום בשלמותם. יש פיוטים שפגעה בהם הצנורה הנוצרית (או שפחד מפני מלשינים גרם לקהילות להשמיט קטעים המדברים על הגויים) ויש פיוטים שקוצרו מטעמים אחרים. במהדורה זאת הבאנו פיוטים אלה בשלמותם (על פי מהדורת גולדשמידט, כאמור לעיל). כדי לא לבלבל את המתפלל, הדפסנו על רקע אפור את הקטעים שנהגו להשמיטם, וכך יוכל המתפלל לדלג ולמצוא בקלות את הנאמר על פי המנהג המקובל בבתי הכנסת בימינו.

אליהו קורן

ירושלים, ה'תשכ"ב

מבוא למהדורה החדשה

הַיִצֵר יַחַד לְפָנֵי הַמִּבְיָן אֶל-כָּל-מַעֲשֵׂיהֶם (תהלים לג, טו)

ביום זה כל קהילות ישראל ממליכות את ה' על העולם שברא, ולעומת זאת גם עומדות לפניו בדין. ביום זה על כל אחד ואחד מאתנו להמליך את ה', לתת לה' להשפיע בחיינו הפרטיים, לעמוד לפניו בדין, ולבחון איזה חלק מהחלקים באישיותנו אכן מסור ונאמן אל ה'. כמו צבא שלם המורכב מקבלת המרות הפרטית, ומהנאמנות האישית של כל חייל וחייל (ראש השנה יח ע"א), כך כולנו כאחד וכל אחד ואחד מאתנו במרחב המקום והזמן נתונים לסקירה של ה'. כל באי עולם – עולם במובן של קרום כדור הארץ, ועולם במובן של רצף הזמן מבריאת אדם הראשון ועד לאחרית הימים. כל בני האדם בכל מקום ומכל הדורות הוא חלק מהסקירה האישית והכללית לפני ה'.

מתוך מעמד אישי זה של המלכה ועמידה בדין הלבישו שליחיו של הציבור צורה פיוטית לרגשות ההתפעלות והאימה, כל דור בדורו. כמו הפיוט עצמו, שאינו אלא מהות פנימית העוטה מבנה הנקבע על ידי חוקים מוסכמים, כך גם קהילות ישראל בתקופות השונות – החל מימי בית דוד, דרך הדורות של אנשי הכנסת הגדולה, וכלה בגלות המייגעת – ביטאו בכל פעם את השאיפות, הרצונות, התקוות, האמונה והגעגועים הפנימיים שלהן בעקבות המצב ההיסטורי, הפוליטי והתרבותי שבו הן היו שרויות, ובתגובה אליו. כך נלקטו התפילות ומחזור הזמן ומחזור המקום נעשו למחזור תפילות ישראל, פסיפס של פניות של עם הנצח לאדון העולם; פסיפס של תפילות פרטיות המתמוגגות יחד לתפילת האדם הכולל והשלם, כאדם הראשון שנברא ביום זה, פרט אחד שהכיל את כל הנשמות העתידות לבוא לעולם.

מרחק רב יש מן המקום, מן הזמן ומן ההקשר הפוליטי והספרותי שבהם תפילות ופיוטים אלה חוברו, שטבעי הוא שמהותם וצורתם יהיו בלתי מובנות לקורא בן זמננו. לכן הוצאת קורן קיבלה על עצמה את האחריות הכבדה לקרב אל המתפלל את מהות התפילות והפיוטים, ולבאר עבורו את מילותיהם. כוונות התפילה המבוארות במחזור, והביאורים לפיוטים ולתפילות המיוחדות של היום, מסייעים למתפלל לכוון יפה אל תוכן התפילה ולהביע בראוי את מילותיה.

כל זאת כדי לאפשר למתפלל להשתתף בפנייה אל ה' יד ביד עם אחיו הרחוקים במקום ועם אבותיו הרחוקים בזמן. כמובן, אין במלאכה זו שלנו כדי להחליף את כוונת הלב, אך בהחלט עשינו את מרב המאמצים בכלים שברשותנו להעצים את המעמד הרם הזה.

בשנים האחרונות עמל הרב דוד פוקס בלי הרף ובנחישות רבה על יצירת הביאור לתפילות ולפיוטים. בנוסף לכך הכין בכישרון רב מדריך הלכתי המלווה את המתפלל בראש השנה. בנאמנות רבה סייע הרב חנן בניהו ועבר על כל אשר עשה. בסוף המחזור הוספנו את מסכת ראש השנה עם ביאורו החדש של הרב עדין אבן-ישראל (שטיינלץ) לנוהגים ללמוד מסכת זו בראש השנה.

את ההגדה למחזור ולמבואות עשתה אפרת גרוס והעיצוב המוקפד הוא מעשי ידיה של אסתר באר, על פי העקרונות שקבע אליהו קורן ז"ל. את הכריכה עיצב אליהו משגב ועל ההפקה אמון אבישי מגנצא. תודה מיוחדת לרב ינון חן ולרינה כן-גל.

יִקְבְּלוּ עַל מַלְכוּתְךָ עֲלֵיהֶם וִירוּמֶמוֹךְ בְּקֹהֶל עָם׃

יהושע מילר, עורך ראשי
ירושלים, אלול התשע"ז

חזרת הש"ץ לשחרית ליום א' של ראש השנה

"לְמִשְׁפָּטֶיךָ עֲמָדוֹ הַיּוֹם, כִּי הִכַּל עֲבָדֶיךָ" (תהלים קיט, צא).

פותחים את ארון הקודש.

שליח הציבור פוסע שלוש פסיעות לפניו וחוזר על התפילה בקול רם.
כורע במקומות המסומנים ב', קד לפניו במילה הבאה וזוקף בשם.

אֲדָנִי, שְׁפָתַי תִּפְתָּח, וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

אבות

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֲלִיוֹן
גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים, קוֹנֵה הַכֹּל, וְזוֹכֵר חַסְדֵי אֲבוֹת
וַיִּבְרָא גּוֹאֵל לְבָנָי בְּנֵיהֶם לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה.

נוסח זה מוסיפים לפני כל 'קרובה' (מערכת פיוטים לחזרת הש"ץ)
שאומרים בראש השנה. בשחרית אומרים אחריו גם פיוט 'רשות'.

מְסוּד חֲכָמִים וְנְבוֹנִים

וּמְלַמְדֵי דַעַת מְבִינִים

אֶפְתָּחָה פִּי בְתַפְלָה וּבְתַחֲנוּנִים

לְחֵלוֹת וּלְחַנּוּן פָּנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים וְאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים.

מסוד חכמים

נוסח זה הוא התאמה של הרשות הרגילה של הקרובות שהיו אומרים בשבתות מיוחדות
ובחגים ("אפתחה פי בשיר ורננים, להודות ולהלל פני שוכן מעוניים"), ליום הדין. במקצת
מחזורים מובאת גרסה שונה במידת מה: "פני מלך מלכי המלכים, מלא רחמים", המזכירה את
מידת הרחמים ולא את מידת הדין (על פי 'לקט יושר' קלג, ב; הגרסה שלנו היא גרסת מהר"י
איסרלין בעל 'תרומת הדשן', ומהר"ו אמר את הגרסה השנייה). הנוסח שלפנינו מתאים יותר
לתוכן הקרובות ליום הראשון, והנוסח השני משתלב היטב עם הקרובה ליום השני.
בפתיחה 'מסוד חכמים' שליח הציבור מקבל על עצמו את התפקיד להיות פה לקהל, אשר
לרבים מהם לא היה מחזור וחלקם גם לא ידעו את נוסח הברכות (חורי רלח). יש מפרשים
שזוהי פתיחה לפיוטים ('לבוש' תרא, א), ושליח הציבור מתחייב שכל שיאמר מיוסד על דברי
חז"ל (עב"י; ראה עמ' 685).

רשות לקרובה: יצאת חיל – סימן יקותיאל בר משה חזק ואמץ יחי

יִרְאָתִי בַּפְּצוֹתַי שֵׁיחַ לְהַשְׁחִיל / קוּמִי לְחַלּוֹת פְּנֵי נוֹרָא וְדַחִיל
 וְקִטְנֵנִתִּי מַעַשׂ לִכֵּן אֲזַחִיל / תְּבוּנָה חֶסֶדְתִּי וְאַיִךְ אוֹזְחִיל
 יוֹצְרֵי הַבִּינְנִי מוֹרְשָׁה לְהַנְחִיל / אֵילָנִי וְאַמְצָנִי מִרְפִּיּוֹן וְחִיל
 לְחַשֵׁי יִרְצָה בְּמִנְטִיף וּמִשְׁחִיל / בְּטוּיִי יִמְתַּק בְּצוֹף נְחִיל
 רְצוּי בִּישׁוֹר וְלֹא בְּמִכְחִיל / מִשְׁלַחִי לְהַמְצִיא בְּפֶר וּלְהַמְחִיל

יראתי בפצותי

את הפתיחה לקרובה בשחרית של היום הראשון חיבר ר' יקותיאל בר משה משפירא, בן המאה האחת-עשרה. המשורר חתם בראשי הצלעות את שמו "יקותיאל בר משה, חזק ואמץ, יחי". כל זוג צלעות משלים לשורה אחת מבחינה תכנית.

פיוט זה הוא מבוא ל"מגן" שחיבר ר' אלעזר הקליר 'את חיל יום פקודה'. הפייטן מבטא את חרדתו מפני התפקיד שהוטל עליו, להיות שליח הציבור, ואת התבטלותו מפני מחבר הקרובה – השעה שבה הוא יורד לפני התיבה מכונה בלשונו "עת את חיל" (יש שהגיהו ל"ענת אתחיל"). תוכנו פשוט יחסית, ויש מחזורים שלא הוסיפו לו פירוש. אפשר להסתפק בביאורי מילים.

בַּפְּצוֹתַי בפתחי, מלשון "פוצה פה", ביטוי המופיע במקרא בכמה מקומות. בישעיה י, יד, הוא משמש לשון תחינה – "כל הארץ אני אספתי, ולא היה נדך כנף ופצה פה ומצפצף" מלך אשור מתרברב, שכביכול לא היה מי שיעז אף לבקש רחמים בעד העמים שהוא שיעבד. **לְהַשְׁחִיל** כנראה מלשון המשנה "משחילין פירות דרך הארובה" (ביצה לה ע"ב), במובן של "להכניס" (ירושלמי שם פ"ה ה"א). **לְחַלּוֹת** מלשון "אחלה פניו" (ראה עמ' 286). **דַּחִיל** "נורא" בארמית (אונקלוס, דברים ד, י ועוד).

אֲזַחִיל אפחד, כבאיוב לב, ו.

מוֹרְשָׁה לְהַנְחִיל ללמד תורה (דברים לג, ד). מלבד היותו שליח ציבור המביא את תפילת העם לפני ה', הפייטן מבקש את הדעת הנדרשת ללמד את העם תורה – להביא את דבר ה' אל העם. **אֵילָנִי** אייל הוא לשון כוח (שמות טו, טו).

בְּמִנְטִיף וּמִשְׁחִיל כמקטיר קטורת (שסימניה "נִטְף וְשִׁחַלְתָּ וְחִלְבְּנָה", שמות ל, לד). הפייטן מבקש ריצוי, כפרה, כשם שהכוהן הגדול כיפר על ישראל ביום הכיפורים, ולא היה רשאי להיכנס אלא עם קטורת (ויקרא טז, ב). **בְּצוֹף נְחִיל** דבש, שנחיל דבורים מייצר אותו (ראה משנה, בבא קמא קיד ע"א).

וְלֹא בְּמִכְחִיל כצבוע. מלשון "פְּחַלְתָּ עֵינֶיךָ" (יחזקאל כג, מז). **מִשְׁלַחִי לְהַמְצִיא בְּפֶר וּלְהַמְחִיל** דוגמה לצורות הלשון הבלתי שגרתיות בפיוט – השמטת אותיות השימוש, ואלתור בסוף הצלע לשם חריזה. הכוונה (ל)משלחי להמציא כפר, ו(להמציא) מחילה. רון"ה הגיה את הנוסח "כופר ומחיל", מאותה לשון.

שֶׁאֵינִי יַעֲרֹב וְלֹא כְּמִשְׁחִיל / הֵעֵתֵר לְנִגְשִׁים וְנַחֲשָׁבִים כְּזֹחִיל
 חֲנוּן כְּהַבְטִיחְךָ לְבִנְקֶרֶת מְחִיל / זַעֲקֵי קֶשֶׁב בְּעֵת אֶתְחִיל
 קִרְבִּי יַחְמְרוּ בְּחֶקְרֶךָ חֲלוּחִיל / וּמֵאִימַת הַדִּין נַפְשִׁי תִבְחִיל
 אִם כְּגִמּוּל הַלֵּב יַחִיל / מְקוּרֵי עַפְעַפִּי אֲזִיל כְּמִזְחִיל
 צְדָקָה אֶקְוֶה מִמֶּךָ וְאוֹחִיל / יִשְׂר הוֹרֵי זְכָרָה לְהֶאֱחִיל
 חֵם לְבִי בְּהִגִּינִי יַגְחִיל / יִסְתַּעַר בְּקִרְבִּי בְּעֵת אֶת חִיל.

סוגרים את ארון הקודש.

שֶׁאֵינִי יַעֲרֹב וְלֹא כְּמִשְׁחִיל בניגוד לדבריו בבית הראשון "יראתי בפצוטי שיח להשחיל". הפייטן עדיין אינו בטוח בעצמו, ומבקש רחמים שתפילתו תערב. ויש שפירשו ש"משחיל" מלשון שחל, אריה, ושהפייטן רומז לתענית טז ע"ב, סביב הפסוק (ירמיה יב, ח) "היתה לי נחלתי כְּאִרְיָה בְּיַעַר, נִתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ, עַל כֵּן שָׁנְאֵתִיהָ": "מאי 'נתנה עלי בקולה?' זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון", ומבקש שתפילתו ("שאגי") תתקבל ברצון, ולא תהיה כשאגת אריה, המטילה אימה ואינה ערבה לאוזן. וְנַחֲשָׁבִים כְּזֹחִיל משפילים עצמם כזוחלי עפר (רו"ה).

לְבִנְקֶרֶת מְחִיל למשה רבינו, בעמדו בנקרת הצור (שמות לג, כב). בעל 'מטה לוי' פירש מלשון 'מחילה', מערה. אך אפשר שמדובר בתיאור של משה, והמענה לתפילתו בכריתת הברית (שם לד, י).

קִרְבִּי יַחְמְרוּ יתקטמו מחמת חום (משנה, חולין נו ע"א; רש"י, איוב טז, טז, וראה תהלים לט, ד). חֲלוּחִיל מילה כמעט יחידאית, ומופיעה גם בתנחומא אחרי מות ג. רו"ה פירש שמדובר בחוליי הלב בעקבות התרגום לקהלת שתרגם "הוללות" (א, יז ועוד) – "חולחולתא". וכבר קדמו המפרש במחזור נירנברג, ופירשו "מחשבות רעות". ואפשר שמדובר בחלחולת, המעי הגס (חולין ג ע"א), והפייטן מתאר את דאגתו כאשר הקב"ה חוקר את עוונותיו הנסתרים. נַפְשִׁי תִבְחִיל "ותקצר נפשי בהם, וגם נפשם בְּחֶלָהּ בִּי" (זכריה יא, ח), והוא לשון מיאוס (רש"י, במדבר כד, ד) – בשעת הדין האדם מתבונן בעוונותיו ומואס בעצמו עליהם.

אִם כְּגִמּוּל... לאחר ההתבוננות הפייטן מתמלא חרדה משורת הדין: הלב מתחלחל מהמחשבה על הגמול הראוי לו, ועיניו ("מקורי עפעפי") מזילות דמעות כמזחילה (מרזב – משנה, עירובין צט ע"ב ובבא בתרא כב ע"ב).

צְדָקָה אֶקְוֶה... הפייטן מזכיר שתי סיבות שבגינן הוא מקווה לזכות בדין תורת חסד, אם לא בזכות: צדקתו (במובן רחמי) של הקב"ה, וזכות אבות. לְהֶאֱחִיל מילה ייחודית נוספת. רו"ה פירש "למחול", וגולדשמידט "שיחלו", כלומר, שהאבות יתפללו בעבורנו.

חֵם לְבִי... השורה האחרונה בנויה על תהלים לט, ד: "חם לבי בקרבי, בְּהִגִּינִי תִבְעֵר אֶשׁ, דְּבַרְתִּי בְּלִשׁוֹנִי". יַגְחִיל מלשון 'גחלים'. בשעה שהפייטן נזכר בחסרונותיו, לבו נשרף בקרבו, וכשהוא מתחיל בתפילה – יִסְתַּעַר בְּקִרְבִּי לבו סוער, כבמלכים ב' ו, יא.

נוהגים שהקהל אומר את שלושת הפיוטים הראשונים, ושליח הציבור אומר בקול רק את השורות המסומנות ב'. יש קהילות שבהן אין אומרים את ה'מגן' וממשיכים 'זכרנו לחיים' בעמ' 163 (ויש האומרים את הבית האחרון: 'עֲגֵלָה בְּדִין').

מגן – סימן א"ב

אֶת חֵיל יוֹם פְּקֻדָּה / בְּאֵימֵינוּ כָּל לְחוֹם לְשָׂקְדָה גְּשִׁים בּוֹ בִּרְךְ לְקוֹדֵה / דַּעַם לְיִשְׂרָאֵל כְּעַל מוֹקְדָה.

את חיל יום פקודה

לאחר שביקש רשות, שליח הציבור מתחיל באמירת הקרובה.

עיקר הקרובה הוא שלושת הפיוטים הראשונים: ה'מגן' לקראת סוף ברכת "מגן אברהם", ה'מחיה' לקראת סוף ברכת "מחיה המתים", וה'משלש' לאחר חתימת הברכה השנייה. המשלש פותח את רצף הפיוטים המעבירים לקדושה. בסוף כל פיוט אמרו במקור רצף פסוקים הקשורים לעניינו של הפיוט, ואחריהם נוספו במגן ובמחיה בתי חתימה, החוזרים לעניין הברכה (בימים נוראים אומרים את שני הפיוטים לפני ההוספה לברכה: "זכרונו לחיים" ו"מי כמוך"), ואילו הפסוקים האחרונים במשלש הם תמיד "ימלך ה' לעולם" החותם את הקדושה, והפסוק "ואתה קדוש" הפותח את סדר קדושה דסידרא (ראה סידור רש"י, תלא). בעקבותיהם אומרים את יתר הפיוטים. כיום אין נוהגים לומר את הפסוקים, פרט לשניים האחרונים (בעקבות מנהגו של מהר"ם שהובא ב'תשבץ קטן' קב), אך שריד לאמירתם נשמר במנהג ששליח הציבור אומר בקול שתי שורות במגן ("תמוכים בדשן"; "בשופר אפתנו") ובמחיה ("אנקת אסיר"; "אי־חלנו כתר"): השורה הראשונה מבין השתיים היא השורה שלפני רצף הפסוקים.

זה מאות שנים נהגו בקהילות אשכנז שאת רוב פיוטי הקרובה הקהל אומר יחד, ושליח הציבור מנגן רק את השורה האחרונה. במרוצת הדורות בקהילות רבות גברה הנטייה לדלג על החלק שהקהל אומר. אפשר שזו הייתה השפעה של התמורות בעולם החזנות, אפשר שהציבור לא הבין את הפיוטים שהיה צריך לומר, ואולי רווחה תפיסה מוטעית שקטעי התפילה שבהם פותחים את ארון הקודש הם החשובים, ועל האחרים אפשר לוותר כדי לא להאריך את התפילה ולהטריח על הציבור. כיום יש קהילות שאינן אומרות אף את המגן, מחיה ומשלש, אף על פי שהם עיקר פיוטי היום.

שתי הקרובות שאומרים ביום הראשון של ראש השנה – חיברן ר' אלעזר הקליר. שלושת הפיוטים שהם עיקר הקרובה לשחרית, מבוססים על המדרש המובא בירושלמי, ראש השנה פ"א ה"ב: "בייח האיתנים (תשרי) שבו נולדו האבות, מתו האבות, נפקדו אימהות". שלושת הפיוטים מתארים את שרה, רבקה ורחל בעקרותן ובתפילתן ואת היענות ה' לעיתרתן.

תיאור נושא זה מופיע בתחכום בשורת הפתיחה:

אֶת בא, בארמית וגם בישעיה כא, יב. חֵיל יוֹם פְּקֻדָּה המילה 'חיל' מציינת פחד (זכריה ט, ה) אך גם תפילה (תהלים מב, ו), ציפייה (שופטים ג, כה) ופקודה (הושע ט, ז). אפשר שכל המובנים האלה נובעים מההוראה הבסיסית של צירי לידה (ישעיה כו, יז; ישעיה סו, ז). גם "פקודה" שפירושה זיכרון, נזכרת בתורה לעניין לידה: "וה'פקד את שרה כאשר אמר" (בראשית כא, א). ראש השנה הוא יום לידתו של העולם (ראה עמ' 603, "יום הזיכרון הזה"), וגם היום שנולד בו יצחק. בְּאֵימֵינוּ

הַיּוֹצֵר יַחַד כֶּסֶל נִשְׁפָּט / וְשׁוֹעַ וְדַל בְּפִלּוֹס יִשְׁפָּט
 זָכַר לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט / חֵין עֲרֹבוּ יִזְכֹּר בְּמִשְׁפָּט.
 טָרַם כָּל מַפְעֵל חָצַב / יִזַּם בְּמַחֲשַׁבַת צוּר חָצַב
 בְּאַחֲזוֹר וְקָדַם בְּתוֹךְ נַחֲצַב / לִיְהִיב עָלָיו כָּל הַמַּחְצַב.

כָּל לְחִוּם לְשִׁקְדָה לייסר כל בשר (על פי צפניה א, יז; וראה אונקלוס לדברים לב, כד, שתרגם "ולחמי רשף" – שנאכלים על ידי עוף השמים) באימתו של אותו היום. לְשִׁקְדָה בלשון המדרש "מסקדא" הוא המלמד, שהרועה מייסר בו את הבקר (פסדר"כ כג, ז; הובא ברש"י על הפסוק "נִשְׁקָד עַל פִּשְׁעֵי", איכה א, יד). ובדומה גם בתרגום יונתן לדברים ת, ה. ויש גורסים "לשקדה" בש' ימנית, בעקבות ירמיה א, יב "כי שִׁקְדַנִי עַל דְּבָרֵי לַעֲשׂוֹת" – אבל נראה כגרסה הראשונה, שכן הקליר השתמש באותה לשון במחיה למוסף של יום הכיפורים: "מוקש להבעית בסקוד" (את ה) גְּשִׁים בּוּ בְּרַךְ לְקוֹדֶה לכרוע. דָּעַם לְיִשְׂרָאֵל ליישר את מחשבותיהם, כבקר הסוטה מדרכו. כְּעַל מוֹקְדָה כאש המזבח (ויקרא ו, ב), שאותה עורכים מדי בוקר. ויש שפירשו (בעקבות יומא נג ע"א) שהכוונה לעשן הקטורת, שהיה מיתמר ישר בלא סטייה ימין ושמאל. ורוו"ה פירש שהקליר קיצר בלשונו, ויש להשלים 'כאילו הקריבו עולה, שהיא העולה על מוקדה'. בבית זה ובבא אחריו הקליר מתאר את "חיל יום פקודה" במובן החרדה מיום הדין.

הַיּוֹצֵר יַחַד כְּבַתְהִלִּים לַג, טו. כֶּסֶל נִשְׁפָּט שופט את אשר בתוך פנימיותם, כבתהלים לח, ח "כי כסלי מלאו נקלה", או את טפשותם, כבקהלת ד, יג: "מלך זקן וכסיל". וְשׁוֹעַ אדם בעל מעמד. וְשׁוֹעַ וְדַל כבאיוב לד, יט: "אשר לא נשא פני שרים, ולא נכר שוֹעַ לַפְנֵי דַל". בְּפִלּוֹס יִשְׁפָּט יישפטו בצדק מלשון 'פלס' כבמשלי טז, יא: "פִּלַס וּמֵאֲזַנֵי מִשְׁפָּט". זָכַר לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט זכר דברי אברהם (בראשית יח, כה): "חללה לך, השפט כל הארץ לא יעשה משפט?", שעליהם דרשו חכמים (בראשית רבה מט, ט): "אם עולם אתה מבקש – אין דין, ואם דין אתה מבקש – אין עולם", וכתבו שקיבל הקב"ה את דבריו, וקראו עליו (שם, י) את הפסוק "לא אחריש בדין, ודבר גבורות וחיין ערכו" (איוב מא, ד). ולפיכך חֵין עֲרֹבוּ יִזְכֹּר בְּמִשְׁפָּט.

טָרַם כָּל מַפְעֵל חָצַב ה"מפעל" רומז על העולם (ראה עמ' 624). יִזַּם בְּמַחֲשַׁבַת צוּר חָצַב אברהם. חז"ל דרשו את הפסוק "הביטו אל צור חצבתם, ואל מקבת בור נקרתם" (ישעיה נא, א) על אברהם ושרה (יבמות סד ע"א). בבית זה המשורר רומז למדרש (המובא בבראשית רבה יד, 1): "את האדם" (בראשית ב, ז) – בזכותו של אברהם. אמר רבי לוי: 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו) זה אברהם. ולמה קורא אותו 'גדול'? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון... למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שייסבול (יישא את משא) את הדורות שלפניו והדורות שלאחריו". וכן בהמשך: בְּאַחֲזוֹר וְקָדַם כלשון הפסוק (תהלים קלט, ה): "אחור וקדם צרתני", שחכמים דרשו על בריאת האדם (ברכות סא ע"א, ועוד). בְּתוֹךְ באמצע הדורות. נַחֲצַב רומז לפסוק שנזכר למעלה, שבו מכונה אברהם "צוּר חָצַבְתֶּם", ואפשר שמרמז גם למדרש שאברהם עצמו מתחילה לא היה ראוי להוליד (יבמות סד ע"א). לִיְהִיב לַת, כבפסוק "הבה את אשתי" (בראשית כט, כא). הַמַּחְצַב העולם, לפי אותו הדימוי בכל הבית.

מִנְתּוֹ כְּהַיּוֹם כַּח דְּשָׁנָה / נִצַּר לְהַחֲנִיט לְתַשְׁעִים שָׁנָה
סִימָה אוֹת הַיּוֹת לְשׁוֹשָׁנָה / עֵבֶר לְפָנָיו בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה.

פְּלִצוּ פְּרַחֲיָהּ בְּחַק יוֹם / צִיגְתֶּם פְּנֵי כֶסֶף אֵים
קוֹל דְּבַבְּם יִרְחִישׁוּ כְּהַיּוֹם / רוֹגְשִׁים לְהַרְיַע לְמַצָּא פְּדִיּוֹם.

שְׁעוּנִים עָלֶיהָ בַּה לְהַפְקָדָה / שׁוֹאֲגִים בְּלֶהֱק דְּלַתוֹת לְשִׁקְדָה
תְּמוּכִים בְּדָשׁוֹן שָׁה עֵקְדָה / תִּשְׁר אֲשׁוּר בּוֹ נַפְקָדָה.

מִנְתּוֹ אשתו. אפשר שהדימוי הושפע מהפסוק "ה' מנת חלקי וכוסי" (תהלים טז, ה) – אשתו של אדם היא מנת חלקו. כאן הפייטן עובר לשרה, נושאו של הפיוט מכאן ועד סופו. כְּהַיּוֹם כַּח דְּשָׁנָה בא' בתשרי חזר אליה כוחה (בראשית יח, יב; ראה בבא מציעא פז ע"א) ונתעברה. והשווה תהלים צב, טו: "עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו". לְהַחֲנִיט להצמיח, ללדת (בעקבות שיר השירים ב, ג). הדימוי של לידת יצחק לחנטה נזכר בעוד פיוטים: "ונחנט (אברהם) פרי למאה" (בתוך 'אזרחי מעבר הנהר', עקדה ליום שני מעשי"ת); "למען רך ויחיד, נחנט פרי למאה (יצחק)" (בתוך 'למען תמים במעשיו', להושענא רבה). סִימָה הסתיים הריונה, וילדה, ואולי רמז למדרש ששרה לא הייתה ראויה ללדת כלל (יבמות סד ע"א), וכאשר הקב"ה שמע את תפילתה הוא כביכול השלים את ברייתה. אוֹת הַיּוֹת לְשׁוֹשָׁנָה להיות אות לישראל, המכונים שושנה (שיר השירים ב, א), כאשר הם עוברים לפני ה' בראש השנה. ובמחזור 'מעגלי צדק' פ'סק: "סוימה אות, היות לשושנה", רמז להחלפת שמה משרי לשרה, ובזכות שינוי השם חזרה ופרחה (ראה פס"ר, מ"ג).

פְּלִצוּ פְּרַחֲיָהּ פרחיה שהם ישראל (המשך דימוי עץ הפרי מהבית הקודם) נבעתו ואחזתם פלצות (כבישעיה כא, ד). ברבים מקטעי הגניזה מופיעה הגרסה "פרחיה פולסו", ופרופ' אליצור פירשה שהכוונה לישראל שעומדים כעת במשפט (מלשון 'פלס'). בְּחַק יוֹם בעת תקיעת שופר (מחזור 'שער השמים'), ויש כתבי יד שגרסו "בזה יום", שהחרדה היא מעצם יום הדין (וכן ב'קרבן אהרן'). צִיגְתֶּם פְּנֵי כֶסֶף אֵים בעת שהם מוצגים, מתייצבים לפני כס הקב"ה. קוֹל דְּבַבְּם דבריהם, כ"זובב שפתַי יִשְׁנִים" (שיר השירים ז, י). יִרְחִישׁוּ ישמיעו, כמו "פיך ידבר חכמות ולשונוך ירחיש רגנות" (ברכות יז ע"א). רוֹגְשִׁים לְהַרְיַע מתאספים לתקיעת שופר.

שְׁעוּנִים עָלֶיהָ, בַּה לְהַפְקָדָה ישראל נשענים על זכות האבות (ובפרט על זכות שרה), כדי שאף הם ייזכרו לטובה היום. כפי שהקליר עבר במהלך הפיוט מ"חיל" מלשון אימה ללשון לידה, אף הביטוי "יום פקודה" הופך מיום של חרדה מהמשפט ליום של תקווה שזיכרונו יעלה לפני הקב"ה. שׁוֹאֲגִים בְּלֶהֱק, דְּלַתוֹת לְשִׁקְדָה באים לבית הכנסת לזעוק בתפילה, על פי משל ח, לד: "אשרי אדם שמע לי, לשקד דלתתי יום יום, לשמר מזוזת פתתי". תְּמוּכִים בְּדָשׁוֹן שָׁה עֵקְדָה "רואין אפרו של יצחק כאילו צבור על גבי מזבח" (ירושלמי, תענית פ"ב ה"א; וראה רש"י על בראשית כב, יד ועל ויקרא כו, מב). אף שיצחק לא נשחט בעת העקדה,

הכול:

נַעֲלָה בְּדִין עֲלוֹת בְּתְרוּעָה / גֵּיא עִם דְּרִיָּה לְרוּעָה
• בְּשׁוֹפָר (בשבת: בְּזִכְרוֹן שׁוֹפָר) אֶפְתָּנוּ, וּבִבְרִיךְ כְּרִיעָה
בְּמַגֵּנַת רַעִים בְּגָנוּ אֶתְרוּעָה.

יש נוהגים שהקהל אומר בקול, ושליח הציבור חוזר אחריו:

זְכַרְנוּ לַחַיִּים, מִלֶּךְ חַפֵּץ בַּחַיִּים
וְכַתְּבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים, לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים.

שליח הציבור ממשיך:

מִלֶּךְ עֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן.
יְבָרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מִגַּן אַבְרָהָם.

כּוֹנוֹתוֹ וּנְכוֹנוֹת אֲבִיו עוֹמֶדֶת לְזִכּוֹת יִשְׂרָאֵל. תִּשְׂרַף אֲשֶׁר בּוֹ נִפְקְדָה הַמֶּשֶׁךְ הַשּׁוֹרָה הַקּוֹדֶמֶת:
"שֶׁה עֵקֶדָה" – הַמַּתְנָה (תִּשְׂרַף), שְׁבַה ה' פִּקְדָה אוֹתָהּ.

בַּמְקוֹר הֵיוּ אוֹמְרִים כֵּן לְקֵט פְּסוּקִים, הַמִּשְׁתַּנֵּה מִקְהִילָה לְקְהִילָה. בַּמְחֹזֵר נִירָנְבַּרְג, לְמִשְׁל, מוֹבָאִים הַפְּסוּקִים הַבְּאִים: "וְה' פִּקְדָה אֶת שְׂרָה" (בְּרֵאשִׁית כ"א, א); "הִבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם" (יִשְׁעִיָּה נ"א, ב); "אֲחֹר וְקָדַם צִרְתָּנִי" (תְּהִלִּים קל"ט, ה); "הִיִּצֵר יָחַד לִבָּם, הַמְבִיֵּן אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם" (תְּהִלִּים ל"ג, טו) – עַל שְׁלוֹשֶׁת הַפְּסוּקִים הָאֲחֵרִים מְבֹסָס הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, שְׁבוּ עוֹבְרִים לְעִסּוֹק בְּאֲבוֹת. "לְמִשְׁפַּטֶּיךָ עֲמָדוֹ הַיּוֹם כִּי הֵכֵל עֲבַדְיָךְ" (תְּהִלִּים קִיט, צ"א); "נִדְיָבִי עֲמִים נֶאֱסָפוּ, עִם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, כִּי לֹאֱלֹהִים מְגַנֵּי אָרֶץ, מֵאֵד נַעֲלָה" (תְּהִלִּים מ"ז, י) – שְׁנֵי פְּסוּקִים אֵלֶּה חוֹזְרִים לְעִנְיַן יוֹם הַדִּין.

נַעֲלָה בְּדִין עֲלוֹת בְּתְרוּעָה הַקַּב"ה עוֹלָה בְּדִין, כְּבִפְסוֹק הָאֲחֵרוֹן שֶׁנִּזְכַּר. **גֵּיא עִם דְּרִיָּה לְרוּעָה** אֲפִשֶׁר שֶׁהַכוּוֹנָה לְנְבוּאָה בְּזִכְרֵיהָ יָד, שְׁבַה מִתּוֹאֶרֶת הַתְּגִלוֹת ה' וּמַלְכוּתוֹ עַל הָעוֹלָם כְּבִקְעֵת הַר הַזֵּיתִים לְשָׁנִיִּים, "גֵּיא גְדוֹלָה מֵאֵד" (שֵׁם, ד); תִּיאוֹר דּוֹמֵה יִשְׁנֵוּ בִישְׁעִיהָ כֵּד, שֵׁם כְּתוּב "רַעְיָה הַתְּרַעְעָה הָאֶרֶץ" (פְּסוּק יט). **בְּשׁוֹפָר אֶפְתָּנוּ, וּבִבְרִיךְ כְּרִיעָה** יֵשׁ שֶׁגֵּרְסוּ "בְּשׁוֹפָר אֲרַנּוּ" או "אֶפְיִינֵנו" בְּלִשׁוֹן כְּבוֹד כְּלָפִי מַעֲלָה ('נֹהַג כְּצֶאֱן יוֹסֵף', עַל פִּי דְבָרֵי הַט"ז, ז, או"ח כ"ז, ד). **בְּמַגֵּנַת רַעִים בְּגָנוּ אֶתְרוּעָה** אוֹלֵי עַל שֵׁם הַפְּסוּק "הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגִנִּים, חֲבָרִים מְקַשְׁיָבִים לְקוֹלֶךָ" (שִׁיר הַשִּׁירִים ח, ג), וְרַש"י פִּירְשׁוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּגִלוֹת, שֶׁעֲדִיין יוֹשְׁבִים בְּבֵתִי כְּנִסְיוֹת וּבְתֵי מִדְרָשׁוֹת. וְיֵשׁ שֶׁפִּירְשׁוּ שֶׁזוֹ תְּפִילָה לְזִכּוֹת לְעִלוֹת לְמַקְדָּשׁ כְּרַעִים אֲהוּבִים לְמַקּוֹם (מְחֹזֵר 'שַׁעַר הַשְּׁמַיִם', אֲלִטּוֹנָא תְּקַל"ב), אוֹ שֶׁהַכוּוֹנָה בְּתִיבָה "אֶתְרוּעָה" שֶׁנִּרְעֵה לְפָנָיו בְּשׁוֹפָר בְּמַקּוֹם הַמְּקַדָּשׁ (רו"ה). וְאֲפִשֶׁר גַּם שְׁתִּיבַת "רַעִים" מִתִּיַּחַסֵּת לְאֲבוֹת שֶׁהֵיוּ רַעִים לְמַקּוֹם, כְּדִי לְקַשֵּׁר חֲזָרָה לְבִרְכָה.